

МАКСИМ НАИМОВИЧ ЪПТОН СИНКЛЕР

chitanka.info

Пред мен е пълният български превод на „Петрол“. Завърших четенето на обемистия ръкопис и сега паметта ми ме връща назад, много назад — в годините на юношеството ми, когато за първи път тая книга попадна в ръцете ми. Тогава не знаех, че романът е жестоко съкратен, не познавах задоволително и автора му, още по-малко можех да предполагам, че той — Ъптон Синклер — ще измине толкова сложен и противоречив жизнен и творчески път. Не бих могъл да кажа, че Бъни, героят на романа, стана мой любимец или че е оставил изобщо дълбоки следи в съзнанието ми. Но това е вече въпрос на лични предпочитания и той едва ли би следвало да бъде обсъждан тук. Важно е друго: „Петрол“ все пак беше една от книгите, които допринесоха не малко за формиране миогледа на моето поколение. Защото тя преди всичко разказваше истината за другата Америка, смъкваше ѝ булото на обетована земя, на страна на неограничените възможности, разкриваше действителния ѝ лик. Показваше ясно и недвусмислено жестоката борба между потиснати и потисници, борбата на живот и смърт между работническата класа и капиталистите. Книги като „Петрол“ разсейваха романтическите ни илюзии, натрупани от филмите и от приключенските романи. Оная Америка на храбрите преселници, тръгнали да завладяват дивия Запад, на вестникарчетата, станали крале на стоманата и на красивите продавачки в магазините, които намират своя приказен принц в лицето на някой млад петролен наследник, се оказваше само една легенда. Легенда, изковава, за да прикрие нищетата на милиони човешки съществувания, продажничеството и подлостта на властващите, гаврите със свещените граждански институции.

... Днешният читател, едва ли плаща данък на подобни илюзии. От излизането на романа (1927 г.) до днес изминаха четири десетилетия — време, наситено с епохални събития, прекроило картата на света, показало ясно, че бариерата има само две страни. Илюзиите прегоряха отдавна и днес едва ли някой плаща данък на романтични заблуди относно истинското лице на Америка. Но аз не мисля, че книги като „Петрол“ принадлежат на историята. Тяхната стойност не се крие във фактологията на събитията, разликата — в половин век не означава историческа давност. Те атакуват същността на една система, която е жива и днес — та тя дори не се е постарала за толкова време да се рафинира, напротив — станала е по-груба, по-

нагла, по-жестока, по-цинична. И в този смисъл един роман като „Петрол“ звучи напълно актуално и в наши дни.

Вестта за смъртта на Ъптон Синклер дойде, когато вече работех над настоящия предговор. С нея научих и за последното му интервю, дадено само две седмици преди да напусне света. В него писателят моли да предадат на съветските хора: „... Продължавайте да правите това, което правите. Цялото човечество ще ви бъде благодарно за това. Вашето дело е грандиозно“. Дали тези думи означават нова повратна точка в мисленето на Ъптон Синклер или са логическо следствие на една вътрешна линия? Трудно е да се каже. Творчеството на този писател е изключително противоречиво, обусловено от много колебания, резки завои, увлечения и илюзии. И няма нищо по-опасно от това да пристъпваме към него с предварителни рецепти, да го отхвърляме без остатък или да го приемаме безрезервно. В края на краищата едно творческо дело остава не със заблужденията и грешките на своя създател, а със своя социален патос, с изобличителната си сила, с реалистическата си насоченост. От тая гледна точка творчеството на Ъптон Синклер заема достойно място не само в американската литература, но и изобщо в световната литература. Бих добавил даже, че в известна степен то представлява и своеобразен летопис на нашия век. Нека не забравяме, че първата книга на Синклер (романът „Цар Мидас“) излиза през 1901 година.

Началото на века ни дава една твърде интересна и доста поляризирана картина на американската литература. Книжният пазар е наводнен от романисти, които откровено възпяват империалистическата експанзия, идеализират близките исторически събития, проповядват жестокост и насилие, издигат грубата сила в култ. Особено активни са апологетите на „романтиката на печалбата“. Те всячески се стремят да издигнат на пиедестал „новия герой“ на века — крупния капиталистически бизнесмен или политически бос, да представят неговата вълча хватка като изява на истинско мъжество. Редом с тях се подвизават и декадентите от тъй наречената Бостънска школа. Те съзнателно противопоставят литературата на съвременната им действителност, със завидна енергия проповядват, че „вулгарната действителност“ и животът на „низшите маси“ не могат да бъдат изобщо обект на изкуството. За тези изнежени естети добиването на средства за препитание вече е едва ли не престъпление за истинския

ценител на красотата, нещо позорно, вулгарно, което няма нищо общо с литературата.

Нямам намерение да обрисувам дори в най-общи черти състоянието на американската литература в началото на нашия век. Искам само да подчертая, че здравето реалистическо течение в нея трябва да преодолява много бариери, да воюва срещу много предразсъдъци. Миналият век завеща на американската литература една славна плеада от имена: Уолт Уитман, Марк Твен, Френк Норис, Стивън Крейн... Тяхното дело се подхваща в зората на нашия век от не по-малко достойни следовници: Теодор Драйзер, Джек Лондон, Синклер Луис, по-късно — Хемингуей, Джон Стайнбек, Фокнър... Сред тях трябва да сложим на почетно място и името на Ъптон Синклер.

Роден е в Балтиморе (1878 година) в едно от тия аристократически семейства на американския Юг, които само в един кратък период биват разорени от стремителното нашествие на индустриализацията и новите капиталистически отношения. Семейството се прехвърля в Ню Йорк и Ъптон Синклер е принуден още като юноша да търси начин да помогне на майка си. Съчинява анекдоти, малки хумористични разкази, детски повести, които намират добър пазар в списанията и евтините популярни издания. Тази „черна“ литературна работа обаче има и известни положителни страни. Младият човек отрано се сблъсква с горчивата истина, че в Америка писателят или трябва да продаде съвестта си, или да се обрече на сурови лишения. Същевременно той опознава и задния двор на американската действителност, убеждава се от собствения си опит в порочността и продажността на всички „свети институции“ на буржоазното общество. Ранните му произведения (романите „Цар Мидас“, „Принц Хаген“, „Дневникът на Артър Стърлинг“) носят белезите на зараждащия се протест срещу фалша и лицемерието на това общество, но истински Синклер намира себе си като писател в романа „Джунглите“.

В 1904 година социалистическият вестник „Призив към разума“ предлага на Ъптон Синклер да проучи живота на работниците в кланиците на Чикаго. Младият писател попада в един нов свят — за първи път той вижда чудовищната експлоатация, на която са подложени работниците, безрадостната трагична съдба на хората,

които продават единственото си богатство — своя труд. Изнурителен, страшен, робски труд, който изсмуква за няколко години само физическите и духовните сили на човека, превръща го в жалка развалина и след това безмилостно го изхвърля на улицата: като непотребна вещ. Всичко това намира място в романа „Джунглите“, който вестникът започва да печати на своите страници. През 1906 година „Джунглите“ излиза в отделно издание и веднага спечелва на автора си слава.

Самото заглавие на романа е показателно: то символизира Америка във властта на монополите, царящото беззаконие, хищническата борба за пари, в която силният изяжда слабия, за да бъде на свой ред и той изяден от някой по-силен. При това Ъптон Синклер не се задоволява с ролята на обективен наблюдател на фактите — той търси посвоему решение на социалните проблеми, обявява се за социалист, предлага свои рецепти за лекуване на социалните язви. Трябва веднага да добавя, че социалистическите схващания на автора на „Джунглите“ са изцяло в плен на реформизма. Според него е достатъчно работниците да последват социалистическите агитатори към изборните урни, да дадат своя глас за социалистите и по този начин да бъде създадена една индустриална република. В тия схващания има голяма доза утопизъм, наивна емоционалност, страх от революционната борба на пролетариата. И силата на Синклер като художник не е в пропагандирането на собствения му „синклеровски социализъм“. Силата му е в изобличителния патос на романа, в анализа на класовата структура на капиталистическото общество, в нескритата вяра на писателя в силите на работническата класа.

В „Джунглите“ се проявяват и някои от най-характерните черти на Ъптон Синклер като писател: използване на строго документален материал, открита публицистичност, поставяне на преден план определена социологична теза. Така например авторът подробно разказва за устройството на чикагските кланици, за тяхната организация на работата, приведени са множество конкретни числени данни, подробно е разказано за машинациите на крупните месотърговци. Неговите герои произнасят политически речи, зад които съвсем прозрачно се чува гласът на самия Синклер, развиващ своите идеи. Буржоазната литературна критика, разярена от появата на „Джунглите“, се нахвърля свирепо върху неговия създател, обвинява го

в „антихудожественост“, в „социологизъм, нямащ нищо общо с литературата“, в груба политическа пропаганда и пр. Наистина редица произведения на Ъптон Синклер се чувствуват известна тезисност, но в никакъв случай не можем да го обвиним, че той подчинява всичко на един груб емпиризъм. Защото именно реалната фактическа действителност, публицистичността, изобличителният патос съставят силните страни на неговия художествен метод. Те определят и следващата крупна творба на Ъптон Синклер — романа „Цар Въглен“ (1917 г.).

В 1913 година избухват големи вълнения сред работниците от каменовъглените мини в Колорадо. В защита на своите класови интереси обявяват стачка над единадесет хиляди миньори. По нареждане на крупните каменовъглени компании стачкуващите биват изхвърлени от домовете им, тъй като в района всичко принадлежи на компаниите. Но и това не сломява духа на работниците. Те устройват лагери на открито, но нито един не се връща в мините. И тогава разярените капиталисти предизвикват една чудовищна провокация — точно срещу Великден — на 20 април 1914 година — войници от националната гвардия и наемни агенти нахлуват в лагера, заливат с бензин палатките и ги подпалват. Четиринадесет деца и три жени загиват сред пламъците. Ъптон Синклер организира демонстрация пред зданието на Рокфелер в Ню Йорк, тъй като мините в Колорадо са собственост на Рокфелер. Писателят е арестуван и пратен в затвора. След това той заминава за Колорадо, за да проучи положението на миньорите и да следи развоя на стачката. Така се ражда романът „Цар Въглен“. Както и „Джунглите“, той разкрива бедственото положение на работниците, жестоката експлоатация, пълното беззаконие, абсолютната власт на крупните компании. И тук Синклер развива своите социалистически идеи, които обаче не надхвърлят представата за една легална икономическа борба срещу потисничеството на капитала.

Твърде показателна в това отношение е характеристиката, дадена от Ленин в 1915 година по повод един антивоенен манифест, публикуван от Ъптон Синклер в навечерието на войната. „Синклер е социалист на «чувствата», без теоретическо образование — пише Ленин в статията си «Английският пацифизъм и английската нелюбов към теорията». — Той поставя въпроса «направо», възмуцавайки се от

надигащата се война и търсейки спасение от нея в социализма... Синклер е наивен със своя призив, макар че този призив е дълбоко верен в основата си — наивен, защото игнорира полувековното развитие на масовия социализъм, борбата на течения в него, игнорира условията за ръста на революционни действия при наличността на обективно-революционни ситуации и на революционна организация. С «чувство» не ще замениш това. Суровата и безпощадна борба на мощните течения в социализма, опортюнистическото и революционното, не можеш да отминеш с риторика...“

Колко проникновени са тия думи. Защото неустойчивостта на възгледите на Ъптон Синклер и неговият реформизъм се проявяват най-силно именно през време на войната. Защото именно Ъптон Синклер впоследствие се обявява за привърженик на политиката на Уилсон и на влизането на Америка във войната. И едва Октомврийската революция отваря очите му за истината. Писателят разбира, че Октомврийската революция слага начало на нова ера в човешката история, и с цялото си сърце симпатизира на руските работници и селяни, отстояващи великата правда на революцията срещу капиталистическата интервенция. За тая еволюция на възгледите му е показателен романът „Джими Хигинс“ (1919 г.). Героят на романа, обикновеният американски войник Джими Хигинс, попада в състава на американските интервентски войски, действащи срещу младата съветска държава. Тук той проумява най-после простата истина кому служи всъщност американската армия, защо е пратена тя в далечната руска земя, чии интереси защитава. Хигинс става активен противник на интервенцията, разпространява позиви, бива арестуван и подхвърлен на толкова жестоки изтезания, че полудява. Със същия мотив ще се срещнем отчасти и в „Петрол“, и в „100%“, и в редица други произведения на Синклер.

През 20-те години Ъптон Синклер създава серия очерци и книги, разобличаващи продажността на църквата, пресата, изкуството, образователната система, романа „Бостан“, посветен на зверското убийство на Сако и Ванцети, както и романа „Петрол“ (1927 г.). През 30-те години към най-значителните му творби трябва да отнесем „Но пасаран“ (1937 г.) и „Автомобилният цар“ (1938 г.). „Но пасаран“ е посветена на гражданската война в Испания. Писателят смело застава на антифашистки позиции, предупреждава за трагичното бъдеще на

Европа, ако бъде позволено на фашизма да хвърли кървавата си сянка над света. Във втория роман се вдига завесата над Фордовата автомобилна империя, разобличава се демагогията на капиталистите, твърдящи, че е възможна хармония в интересите на капиталистите и работниците.

„Петрол“ се явява на бял свят, когато Ъптон Синклер вече е навлязъл в своята зряла творческа възраст. И неслучайно романът фокусира в себе си силните и слабите страни в художествения метод на своя автор, дава ясна представа за миогледа му и същевременно представлява едно широко платно на американската действителност, разгърнато в продължение на повече от две десетилетия. Преди всичко би трябвало да отбележим изключително дълбокото познаване на фактическия материал. Синклер социологът и журналистът личи веднага и тук. Преди да пристъпи към художественото пресъздаване на замислената тема, той натрупва огромен запас от проучвания и преки наблюдения. В случая той използва не само тесния си контакт с американското работническо движение, създаван в течение на много години, но и наново се заема с изучаването на целия сложен механизъм на петролодобивната промишленост. Джеймс Арнолд Рос старши преподава на своя син Бъни в протежение на много страници не само техниката на откриването и разработването на петролните находища, но и много по-сложната техника на организиране промишлеността — разкрива пред него цялата система на подкупи, задкулисни машинации, финансови игри, спекули, безмилостна борба между компаниите и още по-безмилостна експлоатация на работниците. При това в „Петрол“ авторът е намерил начин да вплете здраво този фактически материал в художествената тъкан на повествованието. Социологизмът не се чувствува тук така пряко, както в „Джунглите“ или „Цар Въглен“, публицистичният патос е скрит в дълбочина. Наистина Ъптон Синклер би могъл да бъде упрекнат, че тук липсва този драматизъм на събитията, както в „Цар Въглен“, няма да намерим и тези потресаващи картини на работническата мизерия, каквито има в „Джунглите“. Но аз не мисля, че това е недостатък на романа. Просто авторската цел тук е по-друга: да се докаже, че в условията на капиталистическа Америка е невъзможно да се постигне единство в интересите на крупните монополи и на работническата класа. Джеймс Рос е образец на „либерален“, „благороден“ магнат, който понякога

дори съчувствува на работниците си. Но е безсилен да върви срещу цялата система, принуден е да се присъедини към синдиката на едрите собственици, да позволи нахлуването на стачкозаместниците, издевателствата на агентите. Ъптон Синклер сполучливо разкрива целия този механизъм на печалбата, тази лавина, която повлича човека, за да го обезличи и увълчи. Средно положение няма, има само две страни на барикадата и те са смъртни врагове. Ето ви един интересен пример как художественото пресъздаване на една действителност може да надхвърли първоначалния замисъл на автора, дори мирогледните му възгледи. Защото Ъптон Синклер е и си остава реформист и в „Петрол“! Но независимо от това самото съдържание на романа, води вече до по-други изводи — икономическите реформи не биха помогнали с нищо, единственият изход е политическата революционна борба. Извод, който се налага мимо волята на автора, мимо неговите собствени политически възгледи.

Впрочем този въпрос е доста сложен. „Петрол“ е между другото и едно доказателство за огромното влияние, което упражни Октомврийската революция върху творческата интелигенция в Европа и Америка. Ако най-блестящите умове на европейската литература, като Анри Барбюс, Анатол Франс, Ромен Ролан, Бернард Шоу, приветствуваха социалистическата революция и видяха в нея залога за бъдещето на света, то не по-малко отражение даде тя и върху цялата американска литература. Споменах вече за „Джими Хигинс“. Но той не е случайно явление в творчеството на Синклер, не е емоционален отклик на едно епохално събитие. В „Петрол“ Ъптон Синклер наново се връща към този проблем. Подобно на Джими Хигинс, обикновените американски войници, като Пол Уоткинс или Джеф Корбити, попаднали в състава на интервентската армия в Сибир, се питат: „Какво правим ние тук и защо трябва да стоим? Чии интереси защитаваме?“ И ведно с тях авторът пита: заради чии интереси трябва тези американски момчета да гинат на хиляди километри далеч от родината си? За да защитят концесиите на американските милионери? За да смажат волята за свобода на младата съветска държава ли?

Тези страници са едни от най-силните в романа и те не оставят никакво място за съмнение относно генералната позиция на Ъптон Синклер. И в това отношение неговата заслуга е огромна — той показва

истината на цяла Америка, безкомпромисно се обяви в защита на младата съветска република.

Повече спорове може би предизвиква главният герой на романа — Джеймс Арнолд Рос младши — Бъни. Подобно на Хел, героя на „Цар Въглен“, той не принадлежи към работническата класа. Син на петролен магнат, Бъни плаща данък на своя идеализъм. Постепенно той разбира, че баща му участва в една нечестна игра, че всичко около него е изградено на насилие, на гавра с гражданските добродетели. В стремежа си да намери път към истината. Бъни все повече и повече се отдалечава от своята среда. Все повече и повече влиза в конфликт със собствената си класа, оказва се принуден да мине отвъд барикадата. Този подход има своите преимущества: действителността, наблюдавана през очите на Бъни, добива една специфична достоверност. Неговият поглед „отстрани“ сякаш създава предпоставки за повече обхватност, за виждане и двете страни на монетата, както се казва. При това Бъни се разочарова от собствената си класа, отказва се от собственото си битие на богат наследник, сам се добира до корена на противоречията. Но, от друга страна, той органически е чужд на работническата класа, не е в състояние да вникне докрай в нейния начин на мислене? Самият автор му придава в не малка степен ореола на мъченик за идеята, на своего рода жертва, съзнателно тръгнала по кръстния път на страданията. Може би Бъни въплъщава в себе си идеалите на своя създател, но той е далеч от истинския революционер, от активния деец за един нов социален свят.

В „Петрол“ е засегната и една нова за Синклер тема: противоречията в самото социалистическо движение. Наистина тя не е централна, излиза на преден план едва в последната част на романа. И въпреки това тя представлява сама по себе си голям интерес. Семейство Мензис е нагледна илюстрация за тези противоречия, за борбите вътре в самото социалистическо движение между опортюнистическото и революционното крило. Ако добавим към това и галерията от образи, населяващи страниците на романа — образи от две коренно противоположни среди, — ще се убедим, че наистина „Петрол“ представлява в не малка степен един цялостен художествен разрез на Америка от първите десетилетия на нашия век. И същевременно — своеобразен документ за развитието на работническото движение в САЩ. Би трябвало да добавя още веднъж,

че всичко това далеч няма само историческа стойност, то не е изгубило своята актуалност и днес.

Може би читателят се интересува и от следващите страници в творчеството на Ъптон Синклер. Те съставят многотомната серия от романи на Лъни Беде. В тях Синклер явно отстъпва от предишните си позиции, в някои от романите прозвучават даже нотки на религиозен мистицизъм. И това още веднъж доказва колко деликатен и противоречив е механизмът на литературното творчество. Мястото на Ъптон Синклер в американската и в световната литература обаче остава. И то остава не с произведения, които носят белези на неговите идейни лутания, а с тези творби, които са ярък документ за борческия подем на работническата класа, които изобличават безпощадно целия „американски начин на живот“, които отричат фалша и безчовечието на буржоазното общество. Този Ъптон Синклер — авторът на „Джунглите“, „Цар Въглен“, „100%“, „Бостън“, „Автомобилният цар“, „Петрол“, „Но пасаран“... — ни е близък, него уважаваме, ценим неговия безспорен влог в съкровищницата на световната прогресивна литература.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.